

АВТОРСЬКІ ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ ВАСИЛЯ БАРКИ (ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті аналізуються авторські лексичні новотвори українського поета-емігранта Василя Барки. Особливу увагу приділено дослідженню основних функцій лексичних інновацій у поетичному мовленні.

The article deals with the analysis of author lexical new formations in the fiction literature language of Vasil Barka. The special attention is spared to research of basic functions of lexical innovations in the poetic speech.

Вивчення позасистемних мовленнєвих явищ, зокрема, авторських лексичних новотворів (далі – АЛН), їх ролі та функцій у поетичному тексті є одним із важливих питань сучасної лінгвістики. Пошуки поетів у галузі індивідуального словотвору мають вплив на розвиток образної системи поезії, збагачують поетичний лексикон, спонукають авторів до подальшого активного використання оригінальних номінативних одиниць. Вдало створена майстром художнього слова, номінація здатна якнайточніше відбити не лише власне світобачення автора, а й образно відтворити національне світовідчуття, заповнити у конкретній мовленнєвій ситуації певну мовно-естетичну нішу.

Упродовж останніх років у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці пильну увагу науковців викликають проблеми дослідження неологічної лексики (Г.М. Вокальчук, В.В. Герман, С.Я. Єрмоленко, А.А. Калетнік, О.О. Жижома, Ж.В. Колоїз, Д.В. Мазурик, Н.М. Сологуб, О.А. Стишов, Г.М. Сюта, О.О. Тараненко, Т.Г. Юрченко, С.І. Алаторцева, М.А. Бакіна, та інші). Незважаючи на численні праці з проблем теорії оказіональності та індивідуальної словотворчості, всебічного дослідження вимагають функції лексичних інновацій у поетичному мовленні. Отже, метою пропонованої статті є аналіз функціонально-стилістичних особливостей специфічних номінативних одиниць – авторських лексичних новотворів.

У сучасній лінгвістиці велику увагу приділено вивченню мови діаспорних поетів. Особливої уваги дослідників заслуговує вивчення

індивідуального стилю Василя Барки – сміливого експериментатора в галузі розширення ідейно-тематичного спектру творів та в царині оригінального образотворення й індивідуально-авторської номінації.

Авторські лексичні новотвори свідомо творяться мовцем, який прагне до самовираження. Свого часу М.Т. Рильський зазначав, що "новотвори – і свідомі і несвідомі, аби щасливі – це живий фермент у мові, запорука її розвитку, цвіту й буяння"¹.

У поетичному мовленні АЛН виконують різні функції, які перебувають у прямій залежності від авторської мети. Аналізуючи номінативну й конотативну специфіку АЛН, не завжди можна чітко визначити якусь одну причину появи новотвору – переважно ці причини представлені сукупно. Більшість АЛН є засобом передачі авторського ставлення до номінованих явищ, реалій дійсності. У сучасній неології дослідники виділяють такі основні функції АЛН: номінативну, стилістичну, експресивну, текстотвірну².

На процес номінації впливають фактори, які відображають ставлення автора новотвору до того денотата, що ним (новотвором) називається. Творення авторських інновацій здійснюється, зокрема, на основі образного сприймання навколишнього середовища. Таким чином, чим більша інформативність твірної бази, тим виразнішою є номінативна функція оказіонального слова.

У лексиконі В. Барки номінативну функцію виконують АЛН, серед яких можна виділити такі групи: 1) номінації, які не мають відповідника в узусі; 2) номінації, які виконують роль однослівних загальнономовних описових конструкцій.

До першої групи належать інновації, створення яких викликане потребою номінувати предмет, дію чи стан. АЛН такого типу в лексиконі В. Барки представлені одиничними утвореннями. Так, інновація *подоців'я* створена на позначення стану природи після дощу: ...від *подоців'я* *райдужиться дужник*. У наведеному контексті інновація *райдужитися* також виконує номінативну функцію. У лексичній системі мови узуальний відповідник до цього слова відсутній. Таким чином, В.Барка заповнює лексичну "нішу" індивідуальним новотвором.

Інновації, які належать до другої групи, представлені значно ширше у творчому доробку В. Барки. Так, АЛН *зверхблискавка*, *зверхзлива*, *зверхзаграва* є однослівними еквівалентами словосполучень. Приміром, інновація *зверхблискавка* номінує явище природи, яке в узусі представлене словосполученням наслідок

сильного розряду атмосферної електрики в повітрі³. АЛН *просніжуватися* є еквівалентом синтаксичної конструкції виділятися білим кольором (снігу).

На номінативну функцію АЛН значно впливає і сама природа таких утворень, які характеризуються складною смисловою структурою і можуть мотивуватися цілим судженням: *...до підніжжя килимнється сніжик, / білістю пересвіжить*. За допомогою новотвору *килимнитися* автор порівнює сніг із килимом: сніг, наче килим (килимом), стелиться до підніжжя.

Отже, номінативна функція АЛН дозволяє заповнити існуючі в лексичній підсистемі мови певні "лакуни". У процесі "життя" новотвору в художньому тексті актуалізуються певні асоціації та з'являються нові конотації.

Лінгвісти розглядають стилістичну функцію новотворів як вияв у слові нових семантичних або емоційних відтінків, засіб створення комічності, версифікації⁴.

Уведення новотвору в контекст має бути стилістично виправданим. Стилістична функція АЛН виявляється, зокрема, у частотному вживанні В. Баркою збірних іменників на -я: *звірів'я, демоння, драконня, лебеддя, крилля, стокрилля, тисячокрилля, пташиння, килимар'я, комишиння, пелюстиння* та ін. Такі одиниці тексту посилюють емоційно-експресивний вплив на читача за рахунок експлікованої семантики сукупної множини предметів, що сприймається як максимально інтенсифікована властивість ознак тощо: *Скеління все – мов гнів орлиний, дике; / а світлота смиренна свідчить...; Ніби корабель зими без тебе [хуртовини. – Н.А.]: / тисячовітрилля мчитьсья.*

Однією з особливостей ідіостилю В.Барки є частотне вживання кольороназв. Поет, майстерно використовуючи мовний словотвірний арсенал, репрезентує своє бачення кольорів, пов'язане з їхнім індивідуальним сприйняттям і розумінням. У мовотворчості В.Барки переважають композити із семантикою кольору: *І видно: постаті красномундирні у підземеллі стали коло ніші...; Обіруч двері прочинила сінешні і – надворі; срібнобіла, як пух, спадає з хмари тиха сила.*

Смислова роль виявляється в назвах кольорів, у яких, крім колірної ознаки, подається додаткова різнопланова інформація про предмет, напр.: *Якби золотосніцар міг серіжки / такі, мій світе,*

порізьбити!..; Плеснеться з граніту: " – Прощай! – / смутноголубий Дунай".

Однією зі стилістичних функцій новотворів В. Барки є використання зменшено-емоційних утворень. Деякі з них є абсолютно оригінальними, як-от: *пташенятусенько, оченятусенька, щебетанюсенька*. Такі інновації сприяють створенню емоційного тону мовлення, додаючи до основного значення зменшеності відтінки ніжності. Проте названі вище яскраві приклади новотворів є одиничними. Більшість АЛН В.Барки утворені за продуктивними словотвірними моделями, напр.: *айстринка, вежовинка, метеличинка, рушничинка, колісниченька, відсвітінка, тюльпанінка*. Названі інновації не характеризуються високим ступенем експресивності, і їх уживання не супроводжується "ефектом новизни". Представлені АЛН все-таки привертають до себе увагу читача, оскільки відзначаються позитивно-оцінною конотацією. Утім, деякі АЛН мотивуються іменниками з негативною конотацією, а словотвірне значення демінутивного суфікса при цьому нівелюється, напр.: *Подумати: якась потворинка посміла / глумитися над світом-дивом...*

АЛН у поезії В.Барки нерідко є складниками порівняння: *Так переставилась дочка; хворіла, / і вигасала свічкою, сердешна! / В труні лежить: мов сніжик, блідна – біла...; метафори: *Держави димом куряться, як чорний сон, / і виповітряється язва духу, / і визаконюється лжі закон / алмазноскіптровий; персоніфікації: *Примчав грозовичник під кручу: / клетотом орлів; А на сірій скосині, послушник, / "сонечко" від степу тихих... / відпочинь, бо громовинник злющий / нагрозився захватити.***

АЛН, виконуючи стилістичну функцію, допомагають автору створити мовно-поетичну картину світу, надати відповідного емоційного звучання поезії.

Отже, функціональне призначення новотворів цілком залежить від авторської мети їх створення. Оскільки АЛН використовуються з художньо-виражальною метою, то вони виконують і емоційно-експресивну функцію. Експресія новотвору підсилює емоційний зміст висловленого. Звичайно, АЛН відзначаються різним ступенем експресивності. Новотворам В. Барки притаманна слабка і значна експресивність. Так, слабка експресія характерна для інновацій, які утворені за продуктивними моделями узуального словотвору: *люстеринка, смолчинка, сонатинка, дивинка*.

Для посилення експресії В. Барка часто використовує АЛН з нумеративним компонентом, які конкретизують позначене поняття, явище, об'єкт дійсності у квантитативному аспекті: *перводенний, восьмизвірний, трисестрий, двокрилінка, двокамінь, двокрилець*.

Залежно від комунікативно-прагматичної мети АЛН сприяють розкриттю експресивної виразності. Так, значною експресивністю відзначаються складні за структурою новотвори, які, порівняно з простими інноваціями, володіють більшими експресивними можливостями. Поєднання в одному слові несполучених частин характеризує індивідуальний підхід В.Барки до створення нових складних номінативних одиниць: *смертопоклонці, собори-кораблі, фіялковосизо, квітодарчість, сузірнокольоро-світучий, кризьнічно, солодкогрімний, скорбно-радісний, шипшинноризий*.

АЛН виконують також текстотвірну функцію. Створюючи текст, автор уводить новотвори в речення так, щоб те, про що він має намір повідомити, могло бути належним чином (адекватно до його задуму) сприйняте читачем. Залежно від позиції у контексті, оказіональні слова можуть бути ключовими в розкритті мікротем; незвичайне, нестандартне позначення мікротем концентрує на ній увагу не лише своєю незвичайною побудовою, але й тим, що здатне увібрати в себе зміст цілого фрагменту⁵.

У препозиції до наступного відрізка АЛН задають тон подальшому висловленню: *Ой, пташенятусенько! Як мило у дворі співа...; Під обквіт яблуневий мати – леліє немовля й гойда;* у постпозиції – узагальнюють зміст висловленого: *А кров'ю сонця мак світчався; Ага, щоб знали, скажу: безвірко я.* Якщо АЛН займають медіальну позицію, то це посилює вагомість повідомлюваного: *...ти, найчорніший князь серед зловред – серця драгуєш, труїш сонця світло!; Береза примарна; пустака з сивосніжністю! – низько: хмара.*

Отже, В. Барка майстерно використовує текстотвірні можливості АЛН, що допомагає не лише глибше розкрити семантику інновацій, а й "зцементує" текст поезії, робить його ідейно й естетично цілісним і значущим.

Аналізований матеріал свідчить про плідну працю В. Барки у сфері індивідуального словотвору. Лексичні інновації поета відзначаються стилістичною виразністю та естетичною наснаженістю. АЛН виконують номінативну, стилістичну, текстотвірну, експресивну функції. У поетичному тексті АЛН є

ознаками виразності, експресивності, неповторності. Подальше комплексне вивчення авторських новотворів, зокрема їх функцій у поетичних текстах авторів ХХ ст., є одним із перспективних напрямів дослідження неологічної лексики.

¹Колесник Г.М. “З’являються нові слова у мові” / Г. М Колесник // Тичина П. Квітни, мово наша рідна! – К., 1971. – С. 8; ²Жижомо О.О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Жижомо Оксана Олександрівна. – Маріуполь, 2003. – С. 6; ³Новий словник української мови : в 3 т. / [В. Яременко, О. Сліпушко] – К. : Аконіт, 2006: Т. 1. – С. 115; ⁴Земская Е.А. Словообразование и текст / Е.А. Земская // Вопросы языкознания. – М., 1990. – № 6. – С. 5; ⁵ Жижомо О.О. Знач.праця. – С. 143.

Д.В. Дергач, асп. (м. Київ)

СТАТУС ДЕРИВАЦІЇ В АСПЕКТІ ДИНАМІКИ МЕДІЙНОЇ ОНІМНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті визначається статус і місце деривації в контексті динамічних процесів розвитку мас-медійної ономастичної парадигми. До уваги беруться теоретичні концепції щодо лексико-семантичного і морфологічного способів словотвору як основних для функціональної трансформації власних назв у стилі масової інформації.

The article touches upon the determination of derivation’s status and place in the dynamic processes of the mass-media onomastyc paragyme’s development. The attention is paid to the theoretical conception of the lexical and semantical and morphological derivations as main for proper names’ functional transformation in mass-media style.

Останнім часом виразно спостерігається тенденція до аналізу динаміки розвитку мовних одиниць, яка спричинюється можливостями їх функціональної потенції, перспективами семантичної і граматичної сполучуваності, а відтак – науковим різнопрочитанням актуальних процесів у розвитку смислової структури слова